

Abelard Saragossà Alba (Universitat de València)

Una introducció al concepte «pronomen»¹

1 Emmarcament teòric general del concepte «pronomen»

Des de la hipòtesi que la teoria sintàctica ha d'explicar el funcionament de les categories sintàctiques en la construcció d'oracions² (que en el fons és una concepció ben tradicional), la primera pregunta que cal formular-se en relació a la naturalesa teòrica d'un concepte hipotèticament sintàctic (com ara «pronomen»), és saber si es tracta d'una categoria o d'un funcionament específic d'una categoria. Per exemple, l'adjectiu és una categoria que en la tradició europea es defineix per la propietat funcional genèrica que s'hauria de trobar subordinada a un constituent nominal; i els conceptes funcionals «determinatiu» i «predicatiu» explicarien dos dels funcionaments sintàctics específics d'aquesta categoria, com ara en aquestes oracions: *Vol que vinga la persona més morena*, *Ha vingut més morena*.³ Des d'aquesta concepció, en el cas que un concepte sintàctic no siga ni una categoria ni un funcionament d'una categoria, cal saber positivament quina és la naturalesa teòrica de tal concepte (i no negativament només: ni categoria ni funció).

Aquest emmarcament teòric general porta al primer problema del tractament del concepte «pronomen». Efectivament, la tradició (i també l'estructuralisme —cfr. Roca-Pons 1960— i el generativisme —cfr. Hernanz i Brucart 1987) sol estudiar el pronomen dins de les categories sintàctiques o «parts de l'oració»,⁴ la qual cosa (i més factors —que no tractaré en aquest article—) fa pensar que el pronomen és una categoria sintàctica més. Ara bé, si el pronomen fos una categoria, aleshores hauria de tenir un funcionament sintàctic privatiu i oposat als funcionaments de les altres categories sintàctiques. Tanmateix, des del moment que hom diu que el pronomen «ocupa el lloc d'un nom» (com

¹ Agraesc molt totes les observacions que m'ha fet Joan Solà.

² Les categories (nom, preposició, adjectiu, verb) serien els elements de les construccions sintàctiques, i l'oració seria la construcció sintàctica màxima.

³ He tractat a Saragossà (1994a: § 6.3) el problema que els adjectius predicatius es trobarien subordinats a un verb a causa d'haver interpretat el subjecte i el predicat de la tradició com a «SN» i «SV» respectivament.

⁴ Sembla que l'aparició del pronomen al costat de les categories sintàctiques és obra de Dionís de Tràcia, autor que també va introduir les hipotètiques categories «adverbi» i «preposició» (deslligada de la «conjunció»), i encara el «participi». A la nota 18 hi ha una reflexió sobre quin lloc hauria d'ocupar l'estudi del concepte «pronomen» dins de la teoria sintàctica.

veurem a la secció següent), sembla que hauríem de pensar que el pronom no seria una categoria sintàctica distinta del nom.

Segons la informació de què dispose, l'estructuralisme no ha resolt satisfactòriament aquest problema. Per exemple, Hjelmslev (1937) diu que el pronom és una «categoria» que s'ha de definir «funcionalment» (pàg. 202), però després el lector veu que hi hauria, segons aquest autor, pronoms dins de cada categoria sintàctica (pàgs. 206-207), amb la qual cosa podem deduir que el pronom sembla una categoria ben estranya, ja que seria una «categoria de categories».⁵

En realitat, tothom sap que els pronoms són radicalment diferents de les categories sintàctiques. Per exemple, un lingüista que va contribuir molt (en condicions intel·lectuals i materials ben difícils) a divulgar entre nosaltres les concepcions estructuralistes durant el llarg malson de la darrera dictadura espanyola, Roca-Pons, diu que encara que «pot acceptar-se» que el pronom siga «una part de l'oració» (1960: 146), cal tenir en compte que el criteri per a definir el pronom és distint dels criteris funcionals que defineixen el nom o l'adjectiu, i per això (continua dient aquest lingüista) el pronom no seria incompatible amb aquestes categories sintàctiques.⁶ Ara bé, quin és el criteri que defineix el pronom? Roca-Pons opina que el pronom ha de tenir «funcions específiques» (pàg. 146), però em sembla que el seu lector no veu gaires propietats positives més enllà de l'afirmació que «hay que reconocer que el pronombre es una categoría difícil de definir» (pàg. 147).

Podríem resumir el que hem comentat fins ara dient que el pronom sol col·locar-se dins de les categories sintàctiques, encara que els lingüistes sabem que és un concepte distint. Ara bé, què és allò que diferencia els pronoms de les categories sintàctiques? Mirarem d'aclarir aquesta qüestió (que és la més bàsica) a § 7.

Abans de veure com sol tractar-se el concepte «pronom», quins problemes més bàsics hi ha (§ 2—§ 6), i a través de quin camí podríem resoldre

⁵ Cal dir que una crítica objectiva de l'article de Hjelmslev hauria de resoldre una qüestió terminològica important: si l'etiqueta «categoria» només vol dir 'categoria sintàctica', o si, contràriament, té algun altre significat. Per exemple, aquesta paraula pareix que significa 'concepte' a Hjelmslev (1928). Siga com siga, si hom usa una paraula (com ara *categoria*) amb més d'un significat (com ara 'elements de les construccions sintàctiques' i 'concepte'), sembla que com a mínim caldria advertir el lector de tal ambigüitat.

⁶ Roca-Pons no rebutja realment la concepció que veurem a les dues pròximes seccions (el pronom com a substitució sintagmàtica que afectaria el nom i l'adjectiu). Vegeu el primer paràgraf de la pàg. 147 de l'obra esmentada.

aquests problemes (§ 7), voldria assenyalar una limitació d'aquest treball, la bibliogràfica. Efectivament, aquest article es fonamenta en manuals gramaticals i en uns quants articles, però no en monografies com ara les de Lakoff (1968), Blanche-Benveniste i altres (1984) o Escavy (1987). M'agradaria molt solucionar aquesta limitació en una monografia futura sobre el concepte «pronomen».⁷

2 El problema més bàsic de la concepció pronominal com a substitució

La paraula *pronomen* significa etimològicament 'en compte del nom, que ocupa el lloc del nom' (Grevisse 1936: § 461). A partir d'aquest significat, els lingüistes han interpretat des d'èpoques molt antigues⁸ que el pronomen *substituïria* sintagmàticament un constituent nominal. És a dir, en una oració com *Ho va dir a l'Empar, però no la va convèncer*, el pronomen *la* substituïria el constituent nominal *l'Empar*.

Tanmateix, aquest tret (substituir sintagmàticament algun constituent nominal) no és general, tret que la mateixa tradició ha observat (i després els estructuralistes i els generativistes han repetit, com ara Roca-Pons 1960: 146-147, o Hernanz i Brucart 1987: 150-151). Per exemple, Grevisse (1936: § 461) divideix els pronoms en dos grups, aquells que «representarien» (=substituïrien) i aquells que s'usarien «absolutament», sense substituir cap cons-

⁷ Voldria dir que sent molt de respecte pels manuals, ja que l'elaboració d'aquest tipus d'obres és una tasca molt difícil, molt important i molt comprometedora pel fet que tot manual hauria de ser una mostra del saber més general que es troba consolidat i que els científics d'aquesta disciplina comparteixen. Des d'aquest punt de vista, els manuals haurien d'oferir la informació més general i segura. Per una altra banda, l'ús d'aquestes obres crec que resulta especialment recomanable en una introducció a un concepte per raons òbvies: si els manuals han de donar les concepcions més generals, en el cas que la informació que exposen sobre un concepte concret no siga coherent o pertinent, el lector ja pot començar a sospitar no solament que serà poc satisfactori el que en diran els treballs monogràfics elaborats abans que els manuals consultats, sinó que també pot sospitar que els problemes més generals d'aquest concepte es manifestaran més fàcilment en aquells treballs que tenen com a missió donar la informació més general.

⁸ Des de Dionís de Tràcia (segle I a. C.), segons Hernanz i Brucart (1987: 150).

tient nomina previ, com ara *res*; efectivament, si diem *No li agrada res*, el lexema *res* (o qualsevol altre «pronomen indefinit») no hi «substitueix» cap constituent nominal previ.⁹

Si el criteri de la substitució sintagmàtica no és aplicable a tots els pronoms, cal sospitar o bé que aquesta concepció no val com a definició d'aquest concepte, o bé que els pronoms «indefinites»¹⁰ no són pronoms. Com que la tradició europea tindria raó segons la hipòtesi que desenvoluparé, *ningú*, *res* o *altri* sí que serien pronoms, i per tant, si volem entendre aquest concepte, hem de tenir ben en compte el problema que un pronom no ha de «substituir» o «representar» necessàriament un constituent nominal previ.¹¹

3 Els lexemes adjectivals i els pronoms

3.1 Problemes de la hipòtesi tradicional

A les gramàtiques tradicionals del segle XX sol considerar-se que determinats lexemes són adjectivals quan «acompanyen un nom», però serien pronominals quan no «l'acompanyen». Per exemple a *Jo llegiré aquest llibre, i tu llegiràs*

⁹ L'actuació de Grevisse, però, no és excessivament clara, ja que opina que «la plupart des mots que la tradition range sous le titre de „pronoms indéfinis” no són «pronoms au sens exact du mot [= substituïdors]» (§ 578), la qual cosa deu ser l'explicació de l'afirmació prèvia que «c'est improprement qu'ils [els «pronoms indefinits»] sont appelés „pronoms”» (§ 461).

¹⁰ L'etiqueta tradicional «pronoms indefinits» es refereix a un conjunt de lexemes que tenen un contingut semàntic poc precís des d'un punt de vista intuïtiu. Ara bé, des d'un punt de vista teòric, és una etiqueta molt poc agraciada, ja que si algun dia desenvolupem la Semàntica lèxica fins a aquests lexemes i arribem a definir-los, continuaran sent «indefinites»? Potser podríem solucionar aquest problema terminològic sense eixir-nos-en de les etiquetes tradicionals, concretament usant l'expressió «pronoms quantitatius», ja que aquests pronoms sempre impliquen algun tipus de quantitat.

¹¹ En una carta del 7 de juny de 1994, el senyor Roca-Pons ha tingut l'amabilitat de transcriure'm la proposta que ha fet a l'Institut d'Estudis Catalans per al diccionari normatiu. Aquesta proposta dona la substitució com a propietat sintàctica, i explicita repetidament l'absència de generalitat: «Els pronoms constitueixen una categoria gramatical de mots sovint ben diferenciats —morfològicament i sintàcticament— que tenen un extens camp d'aplicació, bé que apareguin en circumstàncies molt específiques i repetides (diàleg, possessió, interrogació, etc.) i poden tenir un caràcter substantiu, adjectiu o adverbial. És molt general una significació relativament ocasional i una funció de substitució en els pronoms de valor substantiu —i menys en els de valor adverbial— i una de determinació en els de valor adjectiu».

aquell, el constituent *aquest* hi seria adjectiu perquè «acompanya» el nom *llibre*, però *aquell* hi seria pronom, ja que no hi «acompanya» cap nom.

Aquesta concepció del pronom (que perdura en molts autors estructuralistes —com ara Pottier 1974: 279-280— i en generativistes dels 70 —com ara Rigau 1979: 94, 96 nota 17 o 97 nota 23) explica que les gramàtiques tradicionals solen tractar un conjunt nombrós de lexemes en dos llocs, quan estudien l'adjectiu i quan estudien el pronom; per exemple, a Grevisse (1936) hi ha «adjectius possessius» (§§ 421—431) i «pronoms possessius» (§§ 507-511), «adjectius demostratius» (§§ 432-436) i «pronoms demostratius» (§§ 512-535), etc.

Trobe que aquesta manera de veure els pronoms planteja dos problemes de coherència. El primer és l'absència de generalitat, ja que aquesta concepció no s'aplica a tots els adjectius, sinó solament als possessius, als demostratius, als relatius i als «indefinites» o quantitius, però no als numerals ni als qualificatius (vegeu per exemple Grevisse 1936).

Per una altra banda, si volem que siga un pronom el demostratiu de l'oració coordinada *tu llegiràs aquell*, és evident que aquest hipotètic pronom hauria de satisfer la definició d'aquest concepte. I bé, des de la concepció de la substitució, quin és el constituent que substituiria el demostratiu *aquell* a l'oració *tu llegiràs aquell*? No he vist fins ara que intenten respondre aquesta pregunta, els lingüistes que afirmen que una part dels adjectius també poden ser pronoms.

Aquesta absència d'explicació no deu ser una casualitat, sinó un efecte del segon problema de coherència que hi ha en la concepció que estem comentant. Concretament, quan hi ha adjectius sense nom (com ara *aquell* a *Jo llegiré aquest llibre, i tu llegiràs aquell*) no sembla que hi haja cap substitució. Efectivament, a l'oració esmentada sembla que només són possibles quatre constituents substituïts (l'antecedent —*aquest llibre*— o qualsevol part —*aquest* o *llibre*—; o la construcció *aquell llibre*), però els tres primers no es poden restituir sense alterar el significat global de l'oració i sense expressar-lo d'una manera inadequada o incorrecta (*Jo llegiré aquest llibre, i tu aquest llibre* —doncs, deixi a banda, llegeixen el mateix llibre—, *Jo llegiré aquest llibre, i tu aquest* —ídem—), o sense caure en construccions impossibles (*Jo llegiré aquest llibre, i tu llibre*); finalment, l'únic hipotètic constituent substituït que es pot restituir té una propietat ben estranya: que el substituïdor (*aquell*) formaria part del substituït (*aquell llibre*). Aquest tret tan estrany és inseparable d'un altre tret no menys misteriós: que un constituent d'una naturalesa categorial determinada (l'adjectival, *aquell*) substituïria un constituent d'una naturalesa

categorial distinta (nominal, *aquell llibre*), la qual cosa porta a una sospita falsa: que el nom i l'adjectiu podrien fer les mateixes funcions sintàctiques.

Plantegem-ho d'una manera general. La creença que una part dels adjectius (però no tots per raons que no conec) també podrien ser pronoms, té diverses conseqüències negatives: una heterogeneïtat teòrica, una absència de generalitat i una actuació doblement misteriosa. Efectivament, hi ha els «pronoms-pronoms» (*algú, res, ..., jo, ell ..., qui ...*), que tenen la propietat previsible de ser sempre pronoms; però (heterogeneïtat) hi hauria uns altres lexemes que a vegades (absència de generalitat) serien «adjectius-adjectius», i a vegades serien uns doblement misteriosos «adjectius-pronoms», ja que un lexema adjectival (com ara *aquell*) substituiria una construcció nominal (?) de la qual formaria part (?).

En realitat, hi ha molts autors tradicionals que opinen que quan hi ha una d'aquestes quatre possibilitats: un adjectiu demostratiu o quantitatiu que es troba sol; o un adjectiu determinatiu (l'article o un demostratiu) o quantitatiu que està en contacte amb un adjectiu qualificatiu, o amb una preposició, o amb una oració de relatiu; en aquestes quatre possibilitats, no hi hauria una substitució, sinó un constituent nominal elidit o suprimit, el qual es «sobrentén» justament per això. És molt fàcil trobar manifestacions d'aquesta concepció, i ací en posaré tres exemples de la lingüística catalana que corresponen a tres èpoques diferents: Pompeu Fabra (primer terç del segle XX), Enric Valor (segon terç) i Josep Lacreu (darrer terç).

Fabra (1956: 94), explicant quin *el que* és normatiu i quin no, constata primer que «en lloc de *el noi gran i el noi petit*, [...] es diu generalment *el noi gran i el petit*, en lloc de *aquest llibre i el llibre que et vaig deixar*, [...] es diu generalment *aquest llibre i el que et vaig deixar*»; i tot seguit proposa aquesta explicació: en el «grup» *el que* del segon exemple, «l'article continua sent el signe que un nom és determinat, sols que aquest nom és sobreentès (en el cas de l'exemple, el nom *llibre: el que vol dir el llibre que*)». És a dir, a la construcció *aquest llibre i el que et vaig deixar*, l'article «continua» sent l'article (cosa ben natural), i «*el que vol dir el llibre que*», la qual cosa implica que hi ha elidit el nom *llibre*, i per això «és sobreentès». No gaire diferent és Lacreu (1990: 159), autor que considera que en construccions com *amb els diners que tinc jo i amb els que tens tu* o *a l'habitació on joestic no hi ha lavabo, i a la que tu has d'anar ...*, l'article es refereix «a un substantiu sobreentès», i fa aquesta transcripció: «Amb els diners que tinc jo i *amb els* [diners] *que tens tu*, A l'habitació on joestic no hi ha lavabo, i a *la* [habitació] *que tu has*

d'anar». Finalment, Valor (1977) parla en un lloc de *elisió*, i més avant rectifica la concepció que estem analitzant:

- (1a) Eventualment, l'article pot no anar acompanyat de cap nom, com quan hi ha una *elisió* d'un substantiu. Exemple: *El més conegut de tots* (pàg. 96; el cursiu és meu).
- (1b) En realitat, ocasionalment, tots els adjectius quantitatius poden usar-se com a pronoms, excepte *que*; bé que, moltes vegades, com en el cas dels adjectius indefinits citats, es tracta certament de l'*omissió* de substantius *sobreentesos* (pàg. 139; els cursius són meus).

En resum: els mateixos usuaris de la concepció que estem analitzant, tendeixen a intuir que no és correcta, i per això la rectifiquen per ací i per allà dient que hi ha una *elisió*, que és ben diferent. Efectivament, en una substitució d'una cosa A, hi ha una supressió d'aquesta cosa A, més una introducció d'una altra cosa, B, que és la substituïdora de la cosa A, i per tant hi ha un canvi d'una cosa per una altra; diversament, però, en una *elisió* només hi ha una supressió d'una cosa, i per tant no hi ha cap substitució.

3.2 Una alternativa, i problemes de l'alternativa

La raó per la qual durant el segle XX s'ha parlat tant d'«adjectius demostratius» i de «pronoms demostratius» en relació a les mateixes paraules, podria ser que en el passat hem recorregut excessivament a l'*elisió*, i davant d'aquest abús hi ha hagut la reacció d'intentar eliminar l'*elisió* de la teoria sintàctica.¹² Aquest recurs teòric planteja, certament, problemes greus,¹³ però a partir de les idees que expressa Jespersen (1924), podem començar a solucionar les incoherències anteriors. Efectivament, si tenim en compte que aquest autor considerava que a l'oració *It generally costs six shillings, but I paid only five*, hi hauria elidit el nom *shilling (five shillings)* (pàgs. 306-307); i si hi afegim que a la pàg. 84 critica les duplicitats que hem vist (*aquest* com a adjectiu o com a pronom segons l'oració concreta on figure), a partir d'aquestes dades és fàcil deduir el que han defensat autors generativistes durant els 80: que quan la

¹² A Serbat (1981: 27, 31, 41, 43-45, 62, 64 i 72) hi ha exemples d'(abús de l'*elisió* durant l'edat mitjana i durant el període «racionalista» (1500-1800 aproximadament).

¹³ El problema de fons és que els lingüistes encara no hem sabut reduir el fenomen de l'*elisió* a regles clares, i per tant, quan hi recorrem estem usant un concepte inexplicat. Opine que una propietat necessària (però no suficient) de l'*elisió* de constituents sintàctics és que aquests constituents siguin obligatoris des d'un punt de vista sintàctic (la qual cosa implica que l'*elisió* s'ha d'intentar explicar després de definir el funcionament general de les categories sintàctiques en la construcció d'oracions):

tradició opina que un lexema adjectival s'hauria convertit en un pronom, aleshores hi hauria un constituent sintàctic elidit. El constituent elidit pot ser només el nucli absolut (2a), però també la primera expansió (2b).¹⁴

(2a) M'agraden [_N els [_N [_N llibres] de lògica] , però m'estime més [_N els [_N [_N Ø] de lingüística]]

(2b) Tu treballaràs [_N aquell [_N [_N poemari] de Marc Granell] , i jo [_N aquest [_N Ø]]

(2c) Alguns dels excursionistes que han vingut no porten motxilles

(2d) Alguns [_N Ø_i] dels excursionistes_i que han vingut no porten motxilles

(2e) Alguns excursionistes_i dels [_N Ø_i] que han vingut no porten motxilles

Diguem finalment que aquesta concepció ha permès d'explicar una part de les construccions sintàctiques que reben el nom de «partitives»; concretament (i reduint-nos a una exemplificació), a l'oració de (2c) hi hauria elidit el nucli *excursionistes* (2d), i per això seria indistint dir (2d) o (2e). Vegeu Bonet (1986: 52-58).

Opine que la hipòtesi que acabem de comentar és positiva pel fet que soluciona incoherències (i porta a un resultat compatible amb la proposta que farà aquest treball sobre el concepte «pronom»). Ara bé, el manteniment d'aquesta concepció planteja, més enllà del recurs a l'elisió, dos problemes empírics. El primer és com caldria tractar oracions com *Quants l'enyoraran!* o *Tot m'és igual* (que són de Fabra 1956: 34-35), ja que no hi ha cap elisió o supressió d'un constituent nominal previ, sinó que hi ha (des d'un punt de vista intuïtiu) una el·lipse només: a la primera oració es sobreentén *persona* (com diu Fabra); i a la segona es sobreentén un lexema nominal de contingut semàntic molt genèric (*cosa* o *esdeveniment*).

No cal dir que és necessari analitzar aquesta qüestió (quins lexemes adjectivals es poden usar amb un constituent nominal en el·lipse, quins lexemes nominals hi hauria sobreentesos, i per quines raons particulars), estudi, per una altra banda, que podria aclarir la «substantivació de l'adjectiu»,¹⁵ que és la concepció que complementa la consideració de lexemes

¹⁴ Podeu trobar aquesta concepció a Bonet (1986: 51), Cuenca (1992: 35) o Ramos (1992: 43). No obstant això, en l'actualitat encara hi ha generativistes que manegen implícitament la concepció tradicional i que usen explícitament la concepció de l'elisió; per exemple, Cuenca (1991: 22) diu que tenen «un caràcter clarament pronominal» no solament *qui* i *què*, sinó també *quin* i *el qual* (i *on*, *quan* i *com*, que comentarem a § 8); o Ramos (1992: 22) caracteritza els «mots [+QU]» (on hi ha els adjectius *quin*, *quant* i *qual*) com a «els pronoms interrogatius, els exclamatius i els relatius».

¹⁵ Per exemple, a l'oració *Han vingut quatre joves* hi ha sobreentès el nom *persona*, però no qualsevol altre animal, ni un objecte o concepte.

adjectivals com a pronoms: quan un adjectiu no es troba aparentment subordinat a un constituent nominal, hi hauria o una «substantivació» o una «pronominalització».

Deixant de banda el problema específic que acabem d'introduir, convé dir que el problema general que plantegen les oracions de Fabra (que és una qüestió sintàctica) es podria començar a resoldre per mitjà d'una argumentació que també podria justificar la suggerència de Jespersen i la hipòtesi generativista. Abans he opinat que una de les propietats que hauria d'explicar l'elisió (i l'el·lipsi) seria l'obligatorietat sintàctica del constituent elidit (o en el·lipsi), i tant a les oracions de Fabra com a les de (2) hi ha constituents sintàctics que exigeixen un nucli nominal (com ara els que són adjectius —en el cas que hom use la concepció tradicional de l'adjectiu: categoria necessàriament subordinada a un constituent nominal—: *quant* i *tot* exigirien sintàcticament un constituent nominal), i per tant es compleix la propietat de l'obligatorietat sintàctica.

El segon problema empíric que introdueix el recurs a l'elisió i a l'el·lipsi és que, conseqüentment amb la concepció «partitiva» que hem exemplificat a (2c-e), sembla que hauríem de considerar que l'oració francesa de (3a) tindria l'estructura sintàctica de (3b), la qual és notòriament més complexa que la corresponent catalana (3c).

(3a) J'ai du fromage

(3b) J'ai [_N [_N ø_i] du fromage;] = J'ai fromage du fromage

(3c) Tinc formatge

(3d) Ha portat de tot

És possible que aquesta implicació no siga tan desgavellada com sembla a primera vista, encara que aquesta qüestió l'hauria d'aclarir l'estudi del concepte «partitiu», el qual té diverses implicacions en el català actual. Per exemple, a (3d) hi ha un objecte directe que aparentment té la propietat inaudita de ser una construcció nominal subordinada que s'introdueix amb la preposició *de*;¹⁶ o la solució de l'oració francesa deu tenir implicacions en l'explicació de la propietat catalana medieval que entre determinats adjectius quantitatius i el corresponent nucli nominal es podia introduir la preposició

¹⁶ En aquesta oració ja no sembla tan desgavellat proposar que el que hi hauria realment és *Ha portat coses de totes les coses*. De tota manera, seria desitjable que l'estudi del concepte «partitiu» pogués justificar que l'estructura que hi hauria seria *Han portat* una quantitat indeterminada de *totes les coses*, *Tinc* una quantitat indeterminada de(l) *formatge*.

de, propietat que té restes importants en una bona part de la llengua actual (cfr. *Han portat molt de pa*).

4 El problema més bàsic de la concepció pronominal com a deixi i anàfora

La interpretació de la idea «que ocupa el lloc del nom» com a «substitució» no solament té el problema dels pronoms quantitatius o «indefinites», sinó també que *jo* i *tu* no són substituïdors (i l'ús de *ell* no sempre és substituïdor, com ara quan diem *Ho ha dit ella* assenyalant amb l'índex o amb el cap). Algun autor¹⁷ dóna com a antecedent d'aquest problema l'opinió de Sánchez de Brozas (1587: 51); vet ací la traducció castellana que dóna Rigau (1981: 339):

- (4) ¿Cómo pueden [els pronoms] colocarse en lugar del nombre, si con ello aludimos a cosas que no tienen nombre o a aquellas cuyo nombre ignoramos? [...] Así, pues, estos pronombres son más antiguos que los nombres. ¿Cómo, entonces, se llamarán pro-nombres? Porque la sustancia indivisible (por decirlo como físico) se explica mejor y más particularmente por estos pronombres que por los nombres propios, pues cuando digo *ego* no se puede entender a ningún otro, pero cuando digo *Franciscus* se puede uno referir a otro *Franciscus*, de donde resulta que *Franciscus* puede colocarse en lugar de *ego* más bien que al revés.

En aquesta cita hi ha, certament, un qüestionament del pronom *jo* com a substituïdor, però diria que el camí que va prendre el lingüista castellà implica problemes importants. Per exemple, el qüestionament que fa Sánchez de Brozas del significat etimològic de la paraula *pronom* ('que ocupa el lloc del nom') comporta que quan usem pronoms ens referiríem a coses que no tenen nom o que ignorem aquest nom, la qual cosa no és certa en els usos pronominals que sí que són substituïdors. Per una altra banda, em sembla que no trobarem l'especificitat teòrica dels pronoms comparant-los amb els «noms propis» (que tenen propietats sintàctiques comunes amb els pronoms), sinó comparant-los amb els «noms comuns». Finalment, trobe ben estrany que els pronoms siguin més antics que els noms, ja que des d'un punt de vista teòric, si els pronoms s'han d'explicar a partir dels noms, resulta que l'explicació teòrica dels noms ha de precedir la dels pronoms (que és el que

¹⁷ Com ara Rigau (1979: 94, 1981: 339) o Hernanz i Brucart (1987: 150-151).

fan les gramàtiques tradicionals), i aquesta precedència teòrica diria que concorda amb l'adquisició del llenguatge, ja que l'infant comença a parlar dient noms, però no pronoms.¹⁸

Tenint en compte que la proposta de la substitució comporta molts problemes, és comprensible que haja rebut moltes crítiques (com ara a Rigau 1979: 93), i que hom s'haja esforçat a fer propostes noves. Una hipòtesi prou estesa en l'actualitat és la que recorre als conceptes «anàfora i deïxi», com ara el treball citat de Rigau, o Cuenca (1992: 101-102 i 109): l'anàfora remetria a una part del discurs (normalment prèvia); i la deïxi remetria a alguna part de la realitat extralingüística. Aquesta concepció dels pronoms soluciona el problema de *jo* i *tu*, ja que l'anàfora és aplicable als pronoms substituïdors, i la deïxi als pronoms personals no substituïdors (*jo*, *tu*) i als no necessàriament substituïdors (*ell*). Ara bé, aquesta proposta deixa intacta una deficiència preexistent, i planteja un problema teòric nou.

Per tal de comprendre quina deficiència es queda intacta, observarem que en la concepció que estem comentant no hi ha una eliminació de la substitució, sinó un afegit (el de la deïxi). Efectivament, la pronominalització no deïctica «és una operació de *substitució* fonamentada en una relació anafòrica» (Rigau 1979: 98; el cursiu és meu). El fet que hi haja un canvi d'etiqueta (de «substitució» a «anàfora»), però no de concepció, explica que el problema més bàsic d'adequació empírica de la substitució (els pronoms quantitatius o «indefinites») continua sense solució en la concepció pronominal com a deïxi i anàfora (cosa que Rigau no explicita).¹⁹

La deïxi, certament, aclareix aspectes importants dels pronoms *jo* i *tu* (i els usos no substituïdors de *ell*), però aquest concepte (i l'anàfora) és aplicable

¹⁸ Tanmateix, Serrano (1992: 140-141) opina que el nom no seria un concepte «més bàsic o fonamental» que el concepte «pronoms». Passant a una altra qüestió, com que en català hi ha dos pronoms que poden equivaler a una oració (*això* i *ho*), i com que en la construcció d'oracions intervenen totes les categories sintàctiques, el lloc adequat per a l'estudi dels pronoms no serà després del nom i de l'adjectiu, sinó després d'estudiar el funcionament de totes les categories sintàctiques.

¹⁹ El títol d'aquest article (que remet als «pronoms personals») podria fer pensar que la seua autora no tenia per què expressar la insuficiència de l'anàfora i la deïxi, però en el desenvolupament de l'article apareixen pronoms no personals (*hi*, *ho*, *en*, *el*) i expressions que remeten a la totalitat dels pronoms, com ara quan l'autora assenyala els objectius del treball: «La present nota té les limitades intencions d'insistir [...] en l'existència de dues classes diferents dins el sistema pronominal català» (pàg. 94). Per una altra banda, a l'article de 1979 no apareixen els pronoms quantitatius, però al llibre de 1981 sí (com ara, a les pàgines 378-379 es parla de *algú*).

a lexemes que no són pronominals, propietat que s'explicita a Cuenca (1992: 102 —«jo-ara-aquí»— i 109 —«els possessius [...], els adverbis de temps [...], els adverbis de lloc i els demostratius»). Per exemple, el verb *venir* tindria implicacions deíctiques, ja que es diferenciaria del verb *anar*, bàsicament perquè el destí de *venir* és el lloc que ocupen l'emissor i el receptor (o només l'emissor o el receptor). Rigau sap que la deïxi (i l'anàfora)²⁰ és aplicable més enllà dels pronoms,²¹ però sembla que aquesta propietat no és problemàtica per a aquesta autora.²² Tanmateix, si volem definir el concepte «pronomen», bé que haurem d'arribar a propietats que tinguen dues característiques: que siguin aplicables a tot pronom, i que siguin aplicables només als pronoms. L'aspecte de la substitució o el de la deïxi podran ser adequats en l'explicació de propietats (semàntiques) parcials, ja que només afecten una part dels pronoms; però aquests aspectes no seran vàlids en l'explicació general del concepte «pronomen» (que ha de ser sintàctica).

Podríem resumir aquesta secció dient que d'una concepció (la de la substitució) que solament és aplicable a una part dels usos pronominals, s'ha passat a una altra concepció que té el problema contrari: que és tan ampla que és aplicable més enllà dels pronoms. Per una altra banda, aquesta ampliació de la concepció tradicional continua sense ser aplicable a tot pronom (els quantitius o «indefinites»). Això és, hem passat d'una concepció massa estreta (la de la substitució), a una altra que té el problema invers, que és massa ampla, encara que, paradoxalment, continua sent massa estreta. Aquesta paradoxa s'explica perquè la proposta de la deïxi i l'anàfora no elimina la substitució, sinó que hi afegeix la deïxi, i per tant és comprensible que perdure el problema de la substitució (els pronoms quantitius o «indefinites»), i que hi haja el problema d'amplitud que comporta la deïxi (aplicació fora dels pronoms).

En realitat, podríem haver arribat a la inadequació teòrica de la deïxi i de l'anàfora o substitució d'una manera deductiva. Efectivament, si el concepte

²⁰ Vegeu com ara les oracions de (1) o de (13), pàgs. 94 i 98 respectivament, de Rigau (1979).

²¹ «Acabem de constatar que la funció anafòrica no és pas exclusiva dels pronoms», pàg. 94.

²² Per exemple, al final de l'article (pàg. 98) hi ha aquests fragments: «L'enquadrament del procés de pronominalització en el context general de les relacions anafòriques ens apropa a l'elaboració d'una teoria homogènia dels processos anafòrics, una teoria que haurà de possibilitar l'establiment de les condicions generals que regeixen aquests processos [...]. El lingüista ha d'aspirar a un aparell teòric tan general com sigui possible. I això vol dir que no pot renunciar a treballar per construir una teoria que expliqui globalment aquells fenòmens lingüístics que són del mateix tipus.»

«pronoms» és sintàctic, s'haurà de definir sintàcticament: per mitjà de les categories i dels conceptes que expliquen com funcionen aquestes categories. A causa d'aquesta propietat, davant de qualsevol proposta pronominal que no parle de categories i funcionament de les categories, podem fer la predicció que serà una proposta errònia (o com a mínim defectuosa).

5 Sobre la hipotètica absència de contingut semàntic en els pronoms

No és difícil trobar l'afirmació que els pronoms no tindrien contingut semàntic o «propietats semàntiques inherents» (Hernanz i Brucart 1987: 150, Ramos 1992: 42), ja que «el significat es dedueix del context en què se situen l'emissor i el receptor de l'enunciat, cosa que els permet assolir un sentit clarament referencial» (Ramos 1992: 41). A la pròxima secció veurem que aquests manuals se centren en una part reduïda dels pronoms, però ara podem observar que si agafem algun dels pronoms que tracten, com ara *jo*, sembla ben agosarat el fet de negar que el contingut semàntic d'aquesta paraula és aproximadament 'la persona que parla en un acte comunicatiu lingüístic', i que aquest contingut semàntic és «inherent» (i per tant constant).²³

La causa immediata que deu explicar l'error del camí que acabem de veure, la podríem trobar a partir de la cita de Ramos, i seria haver mesclat dos conceptes que Saussure (1916: 109-111 i 161-165) proposava de distingir: el contingut semàntic dels lexemes (que pertanyeria a l'objecte d'estudi de la Lingüística) i la referència (que no hi pertanyeria).²⁴ Efectivament, la característica que depèn del context enunciatiu (i que no és constant —ni per tant inherent—) és la referència dels pronoms *jo* i *tu*, però no el contingut semàntic (que sí que és inherent —i per tant constant—).

Aquesta superposició del contingut semàntic i la referència no és pas nova, ja que també la trobem en l'article de Rigau, com veiem en aquesta cita: «tota relació anafòrica entre una unitat lingüística i una altra unitat de la mateixa frase o discurs que anomenem «antecedent» comporta una relació

²³ La hipotètica buidor semàntica dels pronoms ja s'ha criticat en l'estructuralisme, com veiem en aquestes paraules de Roca-Pons: els pronoms no són «verdaderas formas vacías que se llenan con la significación adecuada —ocasional— de cada caso [...]. Los pronombres tienen su significación *propia y permanente*, además de la ocasional aludida» (1960: 148; el cursiu és meu).

²⁴ Els investigadors de la Lògica sembla que van per camins ben distints dels de Saussure (i amb divergències i rectificacions entre ells importants; vegeu Rigau 1981: 351-383).

d'identitat *semàntica*» (pàg. 94; el cursiu és meu). Efectivament, si diem l'oració *Això ho ha dit la meua veïna, però no ho ha fet ella*, sembla tan evident que *la meua veïna* i *ella* hi tenen la mateixa referència, com que *la meua veïna* i *ella* no són constituents sinònims (ni per tant tenen el mateix contingut semàntic). Diguem finalment que la confusió entre el contingut semàntic i l'abast referencial és anterior al generativisme, car Tesnière (1959: 86), descrivint l'anàfora, parla de «renvoi sémantique», en compte de «re-missió referencial».²⁵

Dos paràgrafs més amunt he parlat de la causa «immediata» de l'afirmació que els pronoms no tindrien contingut semàntic, per la raó que podria existir una causa mediata. Efectivament, si tenim la concepció que un pronom substituiria un constituent (en general previ), i que el contingut semàntic que importa és el del constituent substituït, sembla lògic que els pronoms substituïdors no tinguen contingut semàntic. Ara bé, em sembla que caldria evitar el fet de criticar la reducció de la tradició a la substitució, i tot seguit usar una implicació d'aquesta concepció als pronoms no substituïdors (*jo, tu*): si hi ha pronoms que no tenen contingut semàntic, només poden ser els substituïdors.

Per una altra banda, l'afirmació de la buidor semàntica convindria matisar-la. Efectivament, és possible que el pronom feble *en* no tinga gens de contingut semàntic quan s'aplica a l'objecte directe o al subjecte, i aleshores l'única finalitat d'aquest pronom feble seria (usant una expressió de Rigau 1979: 98) «agilitzar el discurs» evitant la repetició de lexemes; però no veig gens clar que el pronom *ell* no tinga contingut semàntic en el català col·loquial actual, ja que aquest pronom sembla que s'usa bàsicament quan l'entitat referida és una persona.²⁶

En els tractaments que conec sobre el concepte «pronom», hi ha diverses altres actuacions poc clares, de les quals n'esmentaré ací un parell. És molt comú parlar de «l'antecedent» dels pronoms substituïdors, com ara en aquesta cita: «Tota relació anafòrica entre una unitat lingüística i una altra unitat de la mateixa frase o discurs que anomenem *antecedent* comporta una relació d'identitat semàntica» (Rigau 1979: 94). Ara bé, jo diria que el constituent

²⁵ He tret la informació sobre Tesnière de Rigau (1979: 94; 1981: 88). Es pot comentar com a curiositat que en el significat que dóna Tesnière de la paraula *anáfora* en grec («référence, renvoi») no hi ha el contingut semàntic, però sí dues paraules que sumades fan una idea que trobe ben correcta: l'anàfora és una *remissió a la referència* o *remissió referencial*.

²⁶ Vegeu Solà (1994: § 11) i Saragossà (1993a).

que importa més no és l'antecedent, sinó el constituent que es troba realment substituït, ja que aquest constituent no té per què coincidir amb l'antecedent. Aquestes diferències a vegades no són grans, però poden arribar a ser considerables. Per exemple, quan l'antecedent és un constituent nominal sense determinants (article o demostratiu), els pronoms *ell*, *el* (o *li*) no substitueixen aquest constituent, sinó un nom determinat; és a dir, a *Va veure un captaire, però no li va donar res*, el pronom *li* no hi substitueix a un captaire, sinó a aquest captaire o al captaire; o quan diem *Es va referir a aquesta qüestió fa dos dies, però no n'ha tornat a parlar*, és evident que el «pronoms»²⁷ en no hi substitueix a aquesta qüestió, sinó d'aquesta qüestió.²⁸

Una altra actuació deficitària és quan hom es limita a constatar. Per exemple, Rigau (1979) constata moltes «relacions anafòriques», com ara les d'aquestes oracions:

(5a) Vaig trobar *en Pere* a la biblioteca, però *l'antipàtic* no em va ni saludar (pàg. 94)

(5b) He perdut el mocador blanc i el — vermell (pàg. 98)

(5c) El nen plora i la nena també (pàg. 98)

Ara bé, no he vist que aquesta autora intente explicar les constatacions que fa. Aquesta limitació a la constatació no deu ser pas casual, sinó una conseqüència d'un defecte de la major part de les teories sintàctiques actuals. Efectivament, la manera d'explicar les elisions o les el·lipsis que hi ha a les oracions de (5), jo diria que és per mitjà de la definició del funcionament de les categories sintàctiques, però com que la majoria de les teories sintàctiques actuals no intenten aconseguir aquest objectiu, no és rar que hom no pugui passar de la constatació a l'intent d'explicació. Em sembla que en el cas de les oracions de (5a-b) és fàcil explicar per què hi ha una remissió anafòrica: com que hi ha dos adjectius sense nucli nominal (*antipàtic*, *vermell*), el receptor es veuria obligat a buscar quin és el nucli nominal elidit o en el·lipse; en el cas de (5c), la causa es trobaria en l'obligatorietat del verb en cada oració.²⁹

²⁷ Introduiré la problemàtica dels «adverbis pronominals» a § 8 (la qual també s'ha d'aplicar a *li*).

²⁸ Diria que la reducció del constituent substituït a l'antecedent és una de les causes que deu explicar que els alumnes fallen tant en els exercicis normatius sobre els pronoms febles, ja que la qüestió no és veure només quin és l'antecedent, sinó veure també quina funció lingüística fa el pronom feble en la seua oració, i per tant la qüestió decisiva finalment és veure quin és el constituent realment substituït.

²⁹ No cal dir que aquesta obligatorietat sintàctica s'ha d'extraure de la definició del funcio-

6 Sobre la concepció generativista

Els manuals generativistes no solen ser massa prolífics (ni explícits) en la qüestió del pronom. Per exemple, a Bonet (1986) o Radford (1988) no hi ha, en contrast amb les gramàtiques tradicionals, cap capítol o secció dedicada a definir aquest concepte. O a Hernanz i Brucart (1987) només hi ha dedicades dues pàgines (pàgs. 150-151) als «pronoms personals» (*jo, tu, ell, nosaltres, vosaltres i ells*),³⁰ la qual cosa planteja la pregunta si més enllà d'aquests sis lexemes no hi ha més pronoms. És obvi que sí, com apareix explícitament a l'índex temàtic d'Hernanz i Brucart (1987), on hi ha els «pronoms interrogatius *qui, què*».³¹ Això ens permet d'introduir una altra qüestió important que ha de clarificar una teoria sobre el pronom: la de saber quin abast lexemàtic té aquest concepte. Reprendrem aquesta qüestió a § 8.

En relació a la caracterització sintàctica, Hernanz i Brucart només en diuen que «los pronombres personales se comportan más como SSNN que como simples sustantivos» (pàg. 151), i per tant el lector no sap si són un nom, un N" (SN) o una altra cosa. Bonet (1986: 14) fa equivaler els pronoms a una expansió nominal màxima, però pràcticament sense explicar-ho gens (hi dedica quatre línies). Per una altra banda, convé dir que el pronom feble *ho* equival en general a una oració.

Finalment, la poca extensió que aquests manuals dediquen als pronoms no exclou que Hernanz i Brucart (1987) i Ramos (1992) facen afirmacions

nament sintàctic del verb. N'he fet una aproximació a Saragossà (1994a: § 6).

³⁰ Roca-Pons (1960: 151) critica l'etiqueta «personals» fonamentant-se en el fet que només serien pronoms personals les dues primeres persones. Aquesta observació és aplicable a llengües com el castellà, la qual pot dir oracions com *Quería traer la bolsa, pero al final he venido sin ella*, però és dubtós que siga aplicable al català, ja que, com hem comentat, el català col·loquial tendeix a reservar aquest pronom per a les persones.

³¹ La reducció dels pronoms als personals potser no es rara si tenim en compte que aquests pronoms es consideren «els pronoms per antonomàsia» (Badia 1962: I, 165). Ara bé, no he vist que s'explique aquesta afirmació, i jo no n'he sabut trobar les raons, ja que el criteri tradicional de la substitució no és aplicable als pronoms *jo* i *tu*. La propietat d'estudiar només els pronoms personals també es troba a Ramos (1992: 41-42). Per una altra banda, a l'índex temàtic d'Hernanz i Brucart també hi ha el «pronom reflexiu *es*», que és problemàtic, car en una oració com *Ja no es recorda de res*, no és gens clar que *es* hi siga un pronom des del punt de vista de la substitució i la deixi. Diguem finalment que si intentem definir els pronoms per mitjà de la deixi i l'anàfora, és poc clar que no parlem dels pronoms «indefinites» o quantitatives, ja que són precisament l'excepció de la concepció pronominal com a deixi i anàfora.

dubtoses. N'hem vist un exemple semàntic a la secció anterior (la hipotètica absència de contingut semàntic), i ara en veurem un de sintàctic. No és difícil trobar l'afirmació que els pronoms no podrien tenir modificadors restrictius (Hernanz i Brucart 1987: 150, Ramos 1992: 42), cosa que no sembla certa. Efectivament, si diem oracions com les de (6), bé que sembla que n'hi haja.

(6a) Això ho farem [_N. nosaltres dos]

(6b) [_N. Tothom que tinga el cap sobre els muscles] ha de sentir un respecte immens per la llengua parlada

(6c) Has vist [_N. algú que porte un abric verd]?

En el primer exemple no parlem de tots nosaltres, sinó solament d'una part de nosaltres; en la segona oració no parlem de totes les persones, sinó solament d'aquelles que tenen el cap sobre els muscles;³² i en el tercer exemple no preguntem per qualsevol persona, sinó solament per alguna que porte un abric verd. Diguem de passada que l'autor tradicional Grevisse (1936: § 220, «Mots accompagnant le pronom») té en compte la possibilitat que estem tractant (*Quoi de nouveau?*, *Rien de grave*, *Personne de blessé*, *Nul autre*, *Nous deux*).

Sembla indubtable que hi ha pronoms que no admeten modificadors restrictius (com ara *jo*), i que els que n'admeten, no n'admeten qualsevol, però el que hauria de fer un lingüista que partés de la deixi i l'anàfora o substitució, és aquestes quatre operacions: en primer lloc, explicar l'absència dels modificadors restrictius per mitjà de la definició del concepte «pronome»; en segon lloc, anotar les excepcions que hi ha; en tercer lloc, explicar aquestes excepcions; i en quart lloc, a partir de l'explicació de les excepcions, polir la definició inicial del concepte «pronome».

³² No cal dir que aquesta oració no es pot interpretar físicament, ja que totes les persones tenim el cap (=una part del cos) sobre els muscles; però sí que es pot interpretar psíquicament, entenent que el cap conté el cervell i per tant la raó, i que la raó ha d'estar per damunt de tot. El poble pla coneix molt bé aquesta concepció, i per això quan una persona no té trellat o seny, es diu que té el cap en els peus, que és el mateix que dir que no pensa, que no raona, ja que en els peus no hi ha cervell. (A propòsit d'aquesta concepció, vegeu també l'article «L'experiència espacial del cos en les Unitats fraseològiques catalanes: més enllà de la imatge creativa», de Josep Vicenç Calatayud Cuenca, dins aquest mateix volum 3 de les *Actes del X Col·loqui*.)

7 Una introducció a una alternativa

En diversos treballs recents he reivindicat l'orientació general de la tradició lingüística europea. No he reivindicat cada una de les afirmacions que s'hi fan, ja que n'hi ha prou que no són correctes, com hem vist a § 3.1. Però l'orientació general sí que seria correcta, com ara en la creença que la teoria lingüística té sis parts,³³ cada una amb uns conceptes bàsics (per exemple, «categoria» i «funció» en la Sintaxi). Per una altra banda, la teoria lingüística tradicional, a més de tenir una orientació general vàlida, no poques voltes també donaria les claus per a resoldre problemes sintàctics importants, encara que només d'una manera implícita. Per exemple, a Saragossà (1994a: § 6) he elaborat una proposta sobre el funcionament verbal a partir de la idea tradicional del «règim», i ara faré el mateix; concretament, intentaré demostrar que es pot elaborar una hipòtesi sobre què són els pronoms partint del significat etimològic d'aquesta paraula.

Per tal d'arribar-hi, tindrem en compte les cinc propietats següents. La primera és que el concepte «pronomen» és sintàctic, i per tant no és semàntic. Aquesta característica implica que les paraules que tinguen un contingut semàntic molt genèric no seran pronoms, com ara *cosa* (o *alguna cosa*), o *flors* en relació a la construcció *roses i clavells*. Es podria pensar que el que acabe de dir és una obvietat, ja que en aquests casos s'usen els conceptes semàntics «hiperònim» i «hipònim». Tanmateix, trobe que no és tan inútil remarcar que el concepte «pronomen» és sintàctic, ja que a banda que hi ha tractaments presumptament sintàctics que en el fons són bàsicament semàntics («deïxi i anàfora»), resulta que hi ha molts lingüistes que parlen de «pronomen» (o «proverb», o «proconstituent») en relació a *fer-ho*.³⁴ En realitat, hi ha lingüistes actuals que mesclen obertament els conceptes «pronomen» i «hiperonímia», com veurem tres seccions més avant.

La segona propietat a tenir en compte per tal d'arribar a una proposta sobre el concepte «pronomen» que bega directament en el significat etimològic,

³³ Sintaxi, Semàntica lèxica o Lexicologia, Formació de paraules, Discurs o Retòrica, Morfologia i Fonètica.

³⁴ Aquest hipotètic pronomen es mereix una exposició llarga, i per tant el deixaré per a un treball que s'hi centre. Tanmateix, a banda d'una observació que faré en aquesta secció, voldria dir ara que Solà (1972: II, 137, nota 14) va observar el semantisme de *fer-ho*, encara que potser no seria exagerat dir que aquesta observació no l'han tinguda en compte els lingüistes del nostre país. Potser també ha estat ignorada l'opinió de Serbat (1981: 150-154), que deu ser un lingüista tan agut com menystingut.

és que l'etiqueta «nom» és ambigua en la tradició europea, ja que no hi vol dir solament 'una categoria sintàctica, la nominal' (que és el significat regular), sinó també 'qualsevol constituent sintàctic nominal'.³⁵ La tercera propietat que cal tenir en compte és que la substitució no és aplicable a tot pronom, i per tant no pot ser el fonament de la definició d'aquest concepte. La quarta propietat és que la substitució que importa més (quan n'hi ha, òbviament) no és la «sintagmàtica» (l'antecedent), sinó la «paradigmàtica» (el constituent realment substituït). I la darrera propietat a tenir en compte és que els pronoms són, com diu explícitament Fabra (1956: 34), «mots», és a dir, lexemes.

I bé, a partir de les propietats anteriors, vegem què podem fer amb la definició etimològica «el pronom ocupa el lloc d'un nom». Com que per a mi els pronoms són noms des d'un punt de vista categorial, la lectura literal és absurda, ja que inclou una evidència sense sentit: «un pronom és un nom que ocupa el lloc d'un nom». Conseqüentment, caldrà triar l'altre contingut semàntic que té la paraula «nom», i aleshores queda una proposta que ja comença a ser atractiva: «un pronom és un nom que ocupa el lloc d'una construcció nominal».

Seguim avant. Com que la substitució no és general i el concepte «pronom» és sintàctic (i com a conseqüència el contingut semàntic no és pertinent), la idea d'«ocupar» l'hauré d'entendre no com a «substitució» (semàntica per hiperonímia), sinó com a «equivalència» (sintàctica). Finalment, si

³⁵ Producte d'aquesta ambigüitat són expressions com dir que «el subjecte de l'oració de (I) és un nom»: (I) Enguany ha vingut a l'Albufera *una bandada de flamencs*.

Un altre exemple és l'afirmació que l'adjectiu s'hauria de trobar subordinat a un nom. Efectivament, la qüestió decisiva és que l'adjectiu s'ha de trobar subordinat a un constituent nominal; ara bé, que aquest constituent siga un lexema nominal (com ara a la construcció *finestra ovalada*), o que siga una construcció sintàctica nominal, no és pertinent. Per exemple, a la construcció *finestra blanca ovalada*, l'adjectiu *ovalat* es troba subordinat a la construcció nominal *finestra blanca*.

Cal dir que l'ambigüitat de l'etiqueta «nom» continua donant-se en els nostres dies, com veiem en aquesta citació: «El present estudi aborda el tema de les relacions sintàctiques que es contrauen entre nom i verb o adjectiu amb funció d'atribut, ço és, aquelles relacions amb què es crea l'ordit bàsic de l'oració simple» (Hernández 1989: 11). Efectivament, la «relació sintàctica [...] entre nom i verb» és la relació entre el subjecte i el verb, i com que solem creure que el subjecte és un N" o SN, doncs «nom» hi vol dir «SN». Una forma d'evitar aquesta ambigüitat seria reservar «nom» per a la categoria sintàctica (i l'extensió a cada lexema nominal —cfr. «*taula* és un nom»), i usar «constituent nominal» o «construcció nominal» per a la segona accepció tradicional de «nom» (que és l'opció que hi ha en general en la redacció d'aquest article).

tenim en compte que els pronoms són paraules o lexemes, podríem fer aquesta proposta:

- (7) Un pronom és un lexema nominal que no equival a un nucli nominal absolut, sinó a una construcció sintàctica nominal determinada. Aquesta construcció no és sempre la mateixa (com ara, els pronoms catalans *en*, *el* i *ho* equivalen a tres construccions sintàctiques nominals diferents).³⁶

Diria que aquesta hipòtesi sembla evident de tan simple que és, però permet d'acabar no poques preguntes, com ara la que hi ha a l'emmarcament teòric general (§ 1): saber quina és l'especificitat teòrica del concepte «pronom». Efectivament, aquest concepte no és una categoria sintàctica, ja que no implica un funcionament que s'opose als funcionaments de les categories sintàctiques. No és tampoc una funció d'una categoria, ja que la definició dels pronoms no explica algun funcionament d'alguna categoria sintàctica. El concepte «pronom» implica alhora una categoria sintàctica (la nominal) i conceptes funcionals d'aquesta categoria, ja que no es pot obtenir una construcció sintàctica nominal si no relacionem un lexema nominal amb algun altre lexema. Dit d'una altra manera: dins dels lexemes nominals hi ha els lexemes «normals» (els que equivalen a un nucli nominal absolut), i els lexemes pronominals (els que equivalen a una construcció sintàctica nominal determinada).³⁷

Per una altra banda, aquesta proposta no solament és sintàctica (definició per mitjà de la categoria sintàctica nominal i el funcionament d'aquesta categoria) i comença a explicar que els pronoms no pugen tenir certs modificadors, sinó que també té en compte que un pronom ha de ser un sol lexema. Els lingüistes acurats tenen en compte aquesta propietat, i per això Fabra no solament comença la seua proposta dient que «hi ha una classe de *mots*» (1956: 34; el cursiu és meu), sinó que després és conseqüent i no inclou dins dels pronoms construccions com *alguna cosa* (error que fan abundantment Grevisse 1936 —com ara a § 579— i moltes altres gramàtiques). La boirositat que hi ha en els tractaments del concepte «pronom» no solament

³⁶ El pronom feble *ho* s'aplica a objectes directes oracionals, però l'oració tindria una naturalesa categorial nominal segons Saragossà (1994a: § 5 i § 6) (propietat que permet explicar que el subjecte, l'objecte directe i el terme d'una preposició poden ser noms restringits o oracions).

³⁷ Sobre l'expressió «nucli absolut», vegeu Saragossà (1993b: 258).

permet que hom hi incloga construccions com *alguna cosa*, sinó també la construcció *fer-ho*, on un dels dos lexemes que hi ha ja és un pronom.

No cal dir que una monografia sintàctica sobre els pronoms no solament hauria de donar una definició general d'aquest concepte, sinó que també hauria d'explicitar com es defineix el funcionament de la categoria nominal, i a partir d'aquesta proposta caldria acarar problemes com ara els que hi ha exemplificats a (6: *nosaltres dos, tothom que tinga el cap sobre els muscles*, etc.). Per una altra banda, un enfocament semàntic hauria de veure quins són deíctics o substituïdors i quins no, i quines propietats específiques hi ha en els deíctics o substituïdors.³⁸ Des del punt de vista semàntic, trobe que Rigau (1979: 98) té raó (vegeu ací la nota 22); és a dir, l'estudi semàntic de com ara *jo* i *tu*, possiblement s'ha de fer conjuntament amb l'estudi de com ara *ací* o *ara*, amb el benentès que aquest estudi no es podrà titular «els pronoms», sinó «la deixi».

En realitat, la causa fonamental de les deficiències que hi ha en els tractaments dels pronoms, deu ser el fet de no tenir en compte que els lexemes pronominals tenen, com tot lexema, dos vessants, l'un sintàctic i l'altre semàntic, i que aquests vessants s'han de separar: el concepte sintàctic «pronom» es reduiria bàsicament a la propietat de ser un lexema d'una categoria que equivaldria a una expansió d'aquesta categoria; i el concepte «substitució» remetria al contingut semàntic dels lexemes i construccions. Concretament, hi ha lexemes i construccions lingüístiques que són hiperònims d'uns altres, anomenats «hipònims»; per exemple, el lexema *ocell* i la construcció *alguna persona*, són hiperònims del lexema *teuladí* i de la construcció *algun veí de dalt*; i en segon lloc, un lexema o una construcció lingüística que ja haja aparegut en el discurs, pot substituir-se per un hiperònim, però no al revés. Efectivament, no hi ha ningú que diga construccions com aquesta: *Ahir vaig veure un ocell pel terrat. Aquell teuladí era molt graciós*. En canvi, sí que diem la contrària: *Ahir vaig veure un teuladí pel terrat. Aquell ocell era molt graciós*.³⁹ Finalment, després d'ignorar la necessitat de separar el vessant sintàctic del vessant semàntic, el detonant de la problemàtica que hi ha en els tractaments del concepte «pronom», deu ser el fet que

³⁸ És evident que un enfocament semàntic també hauria d'intentar definir el contingut semàntic de cada lexema pronominal, excepte que no en tinguen (i, en aquest cas, caldria justificar per què existeixen, § 5).

³⁹ També hi ha la substitució per mitjà de propietats accidentals de la referència, com ara l'exemple de (5a: *però l'antipàtic no em va ni saludar*) o quan diem *l'assagista de Sueca* en compte de dir *Joan Fuster*.

una gran part dels lexemes que la tradició considera pronominals, són lexemes substituïdors (com ara els anomenats «pronoms febles»), i per tant era ben fàcil passar de la propietat sintàctica general (equivalència a una construcció sintàctica) a una propietat semàntica molt estesa, però no general (substitució de construccions lingüístiques per hiperonímia).

8 Una proposta per al diccionari normatiu

La proposta de Fabra sobre el concepte sintàctic «pronom» (reproduïda a [8a]) evita la substitució, però té el problema bàsic que no recorre a conceptes sintàctics. No s'esdevé poques voltes que Fabra evite problemes de la tradició (ara el fet de no recórrer a la substitució en la definició dels pronoms), però ací no va tenir en compte les propietats sintàctiques, sinó que possiblement només es va fixar en les propietats semàntiques (o això fa pensar el verb *designar*).

Ara bé, la concepció de Fabra (1956: 34) (que ja apareix al DGLC [8b]) és prou més bona que no la del DLC (8c) o la del DL, que és la pitjor (8d), ja que la simplificació que fa sobre la proposta del DLC, porta a dir una cosa que és ben diferent i que no és certa (els lexemes pronominals són invariables en nombre i en gènere, diversament dels lexemes no pronominals). Per una altra banda, recordem que a la nota 11 hi ha la proposta que ha fet Josep Roca-Pons.

- (8a) Els pronoms són «mots que serveixen per a designar els éssers o les coses sense, però, anomenar-los» (Fabra 1956: 34).
- (8b) Part de l'oració que designa una persona o cosa sense anomenar-la i que, en la proposició, fa la funció d'un nom. *Pronoms personals, demostratius, interrogatius, relatius, indefinits.* (DGLC).
- (8c) Categoria gramatical de referència variable que representa o substitueix algun nom enunciat abans, explícitament o implícitament, en el context (DLC).
- (8d) Categoria gramatical variable que té la funció d'un nom (DL).
- (8e) **pronom** *m.* Nom que té la propietat sintàctica d'equivaler a una construcció nominal, i la propietat semàntica de designar entitats sense anomenar-les. *Pronoms personals, demostratius, interrogatius, quantitatius.*

Si ja tinguéssim definits els conceptes més bàsics de la Semàntica lèxica, amb aquests conceptes i la proposta sintàctica que hem fet sobre el concepte «pronom», és possible que poguéssim justificar la proposta de Fabra. És a dir, des d'un punt de vista intuïtiu, trobe encertada la definició semàntica de Fabra, i per tant proposaria a la Secció Filològica de l'Institut que tingués en

compte la definició que resulta ajuntant la de Fabra i la que hem fet en aquest article (8e).

En aquesta proposta, convé tenir en compte aquestes tres observacions:

- 1) He incorporat un mot de Fabra (1956: 18), *entitat*, que és un hiperònim no solament dels éssers i de les coses, sinó també dels conceptes, i per tant, «entitat» és més perfecte que «éssers i coses» (i encara més que «persones i coses»).
- 2) Fabra usa el singular («designa una persona o cosa»), i efectivament, hi ha pronoms que sembla que només impliquen el singular (com ara els demostratius, *això*); però la majoria poden indicar no solament el singular o el plural indistintament (*algú, qui*, etc.), sinó també el masculí i el femení (i per això no hi ha variacions de nombre i de gènere); i encara n'hi ha que indiquen absència de quantitat (*ningú i res*). Davant d'aquesta situació, he trobat preferible usar una construcció lingüística (plural sense quantitatiu) que és notablement indeterminada pel que fa a la quantitat (designen «entitats sense anomenar-les»).
- 3) Fabra no va incloure els hipotètics «pronoms possessius» dins de l'exemplificació, i nosaltres no els hi podem incloure per les raons que hem tractat a § 3.1. En canvi, sí que hi han de ser els demostratius a causa de *açò-això-allò*. Finalment, he canviat «indefinites» per «quantitatiu» per la raó que hi ha a la nota 10, i he eliminat els hipotètics «pronoms relatius» per causes que afecten una qüestió gens fàcil (els sistemes de relatiu) que no puc tractar ací.

9 Hi ha lexemes pronominals fora del nom?

La poca decisió i la poca claror que el lector sol trobar en els tractaments del concepte «pronomen», segurament arriben al màxim quan els lingüistes tractem lexemes com *ací*. No dispose d'espai per a demostrar l'afirmació que acabe d'introduir, i em limitaré a fer algunes observacions i a remetre el lector a Roca-Pons (1960: 149) o Grevisse (1936: 474 i 494-497).

Per raons que no he comprés, els lingüistes no volen considerar en general que fora del nom hi hauria pronoms, i aleshores, mentre que *jo* o *algú* són «pronoms» a seques, *ací* és un «adverbi pronominal», però no un pronomen. No cal dir que si no donem definicions mínimament coherents i operatives, podem usar les etiquetes que vulguem (encara que segurament ni ens clarirem nosaltres mateixos ni aclarirem les idees del lector). Per una altra

banda, la voluntat que no hi haja pronoms fora del nom, només es dóna en els mots «forts», però no en els «febles», ja que sembla que tothom considera *li*, *hi*, *ho* (quan s'aplica a construccions de contingut semàntic qualitatiu o intern amb *ser*, *estar* i *semblar*) i *en* (fora de l'aplicació a l'objecte directe i al subjecte) com a pronoms. Els lexemes *ací* i *hi* no són, certament, superposables (com no ho són tampoc els pronoms *ell* i *el*), però des d'un punt de vista intuïtiu costa de creure que *hi* siga un pronom, però *ací* no.

És possible que a causa de l'absència d'homogeneïtat en el comportament anterior, alguns lingüistes actuals tendesquen a dir que *ací* seria un pronom, com ara Radford (1988: 79) o Cuenca (1992: 34) (que considera que «*en*, *ho*, *li*, etc.» «substitueixen [...] un sintagma preposicional»). Ara bé (i deixant de banda que Radford no dedica cap part a definir el concepte «pronom»), si un lingüista vol que *ací* siga un pronom, té l'obligació no solament de definir aquest concepte, sinó també de dir quin abast lexemàtic té (que és un objectiu que sol aparèixer sempre a les gramàtiques tradicionals). Per exemple, si *ací* és un pronom, sembla que *així* també ho hauria de ser, ja que la diferència bàsica que hi ha entre aquests lexemes sembla que només siga semàntica. I si el locatiu *ací* i el modal *així* són pronoms, sembla que també ho hauria de ser el temporal *aleshores*. Per una altra banda, si *aleshores* és un pronom, per què no ho hauria de ser *ara*? I si ho és *ara*, per què no ho hauria de ser *abans*? Podríem argumentar que és possible dir *abans de les set*, però no *ara de les set*; tanmateix, aquesta diferència podria ser un efecte del contingut semàntic de *ara*, ja que si aquest lexema vol dir 'en el moment de parlar l'emissor', no és possible que vaja amb un nom subordinat temporal que es referesca a un altre moment. De fet, és factible dir *Podrem acabar-ho abans que es ponga el sol* i *Ara que has vingut podem acabar-ho*. En resum: en el cas que diguem que *ací* és un pronom, sembla que ens posem en un camí sense final.

Si volem saber si hi ha pronoms dins de les preposicions, cal aclarir prèviament si la preposició és capaç de ser el nucli d'una construcció (com creuen molts lingüistes actuals) o si no ho és (com creia implícitament la tradició europea),⁴⁰ i per tant l'intent d'aclarir aquesta qüestió depassa els límits d'aquest article. Però trobaria molt saludable per a tots plegats (investigadors, ensenyants i alumnes) que féssim veure la problemàtica de *ací*,

⁴⁰ En relació al verb, podeu consultar Saragossà (1994a: § 6.2 i § 6.3) sobre el «SV», concretament sobre els múltiples problemes que provoca el fet d'haver interpretat el predicat de la tradició com a un constituent sintàctic que té el verb com a nucli, i com aquests problemes desapareixen quan es considera un determinat funcionament verbal.

així, aleshores, on, com, quan, li, hi, ho (no objectiu) i *en* (no objectiu ni subjectiu), i la necessitat de fer un tractament sintàctic homogeni en tots aquests lexemes.

Si puc acabar aquesta secció amb una suggerència, diria que aquests lexemes són «substituidors», però no pas pronoms. Seguint les observacions de la secció anterior, *ací* seria un hiperònim de moltes construccions, de la mateixa manera que *arbre* o *flor* són hiperònims de com ara *figuera* o *albercoquer*, i *gesmil* i *tarongina* respectivament. No cal dir que si aquesta suggerència fos certa i no hi hagués tampoc pronoms dins dels adjectius, la tradició lingüística europea tindria raó (només hi hauria lexemes pronominals en el nom). En realitat, la mateixa teoria sintàctica impedeix que hi haja pronoms fora del nom. Deixaré la demostració d'aquesta afirmació per al dia que elabore una monografia sobre els pronoms, i ací em limitaré a dir que la raó que explicaria que no hi haja pronoms dins dels lexemes adjectivals, seria la mateixa propietat que permet construccions com aquestes quatre: *Hi anirem nosaltres tres; Vés i compra quatre iogurts, però compra'n dos sense sucre / però compra'ls sense sucre; i Tu també ho fas, encara que ho fas amagant-te* (o qualsevol altre circumstant).

10 Una cua pedagògica

Sembla obvi que quan hi ha un problema teòric en un concepte bàsic, qui més en pateix és l'ensenyant, car a l'ensenyament no es pot prescindir de diverses nocions sintàctiques bàsiques, i una concepció coherent i pertinent es pot simplificar, però una idea errònia no es pot simplificar sense palesar els errors (i sovint augmentant-los). Ja he tractat el concepte «pronoms» en relació a l'ensenyament mitjà (Saragossà 1994b), i ara voldria fer una referència breu a un altre tractament divulgatiu.

Marí 1988 és un article que té diverses propietats positives. Per exemple, en començar l'escrit col·loca la substitució dins de l'estudi del discurs o text. Ara bé, trobe que també hi ha un problema important. Aquest autor divideix la substitució en «lèxica sinonímica» (*cotxe-auto*) o hiperonímica (*cotxe-vehicle*), i «per mitjà de proformes» (vegeu la representació de [9]); i la segona la divideix en tres classes, «proformes lèxiques», «proformes adverbials» i «pronoms».

«paraula» o «lexema». Però quan s'usa un pronom (dels substituïdors), hi ha substituïda necessàriament una construcció per mitjà d'una paraula.

Si Marí hagués explicat completament aquesta ideologia, segurament s'hauria estalviat repeticions, incoherències i complexitat inútil, ja que s'hauria pogut limitar a un camí ben simple: una gradació semàntica de substitucions de construccions nominals (de més contingut semàntic a menys: sinònims, hiperònims, pronoms tòpics —*ell, això*— i pronoms àtons —*en* objectiu i subjectiu, *el, ho* objectiu—), i a la substitució de construccions no nominals (*ací, aleshores ...*, *hi, li ...*).

11 Conclusions

11.1 Reflexions generals

Em sembla que aquest article s'assenta sobre dues elementalitats metodològiques, i sobre una concepció teòrica. Les elementalitats metodològiques són les creences que la generalitat és un tret bàsic en la ciència; i que l'aclariment d'un concepte sempre implica l'especificació de la seua naturalesa teòrica. Finalment, la concepció teòrica es fonamenta en una pràctica mil·lenària de la tradició lingüística europea: que l'estudi del llenguatge és una teoria composta en el sentit que consta de diversos objectes d'estudi (el de la Sintaxi, la Semàntica lèxica, etc.).⁴¹

La necessitat de la generalitat ens ha fet dubtar de la concepció del pronom com a substitució (§ 2) o com a deixi i anàfora (§ 4). Per una altra banda, la concepció que la teoria lingüística té diverses parts, comporta que davant de tot concepte lingüístic, ens hem de preguntar a quina part pertany. En relació a aquesta exigència, tenint en compte tres factors (que la «substitució—deixi» remet en definitiva al contingut semàntic; que aquest tret no és general; i que la tradició sempre ha considerat que el concepte «pronomen» és sintàctic, § 1), hem posat la noció pronominal dins de la teoria sintàctica.

⁴¹ Remarquem que aquesta concepció comporta ineludiblement dues tasques: dir quantes parts hi ha en la teoria lingüística; i definir l'objecte d'estudi de cada part indispensablement d'aquesta manera: relacionant o fent dependre cada objecte d'estudi d'algun altre o altres, excepte en una part, la qual serà independent de les altres, i per això mateix serà el cor teòric de la Lingüística. La causa de la dependència que hi ha entre les parts de la Lingüística és que la teoria lingüística, finalment és un tot, i no una suma o adjacència de sis parts independents.

Finalment, a partir d'aquesta situació podem arribar a la darrera característica d'aquest article que destacaria ací: l'intent d'arreglar idees teòriques que circulen (com a mínim implícitament) per la tradició europea. A més de reivindicar aquesta tradició en diversos treballs per l'orientació general que hi ha, també he mirat de demostrar que les «gramàtiques tradicionals», tan ignorades en no pocs treballs «moderns», poden fornir nocions molt valuoses per a la definició de conceptes bàsics, com ara «nucli» i «modificador», o els mateixos pronoms. Efectivament, la proposta que hem fet (§ 7) es limita a dir que els pronoms són una classe de paraules (que és un tret que va explicitar Fabra), i que la propietat específica d'aquestes paraules és, com diu la seua etiqueta o «significant», «ocupar el lloc del nom o *construccions nominals*». Ara bé, com que el concepte que estem estudiant seria sintàctic, «l'ocupació» no s'ha d'entendre com a «substitució» (semàntica), sinó com a *equivalència* (sintàctica): un lexema nominal és pronominal quan equival a una construcció sintàctica nominal determinada.

Potser convindria notar que els autors del segle XX que s'han allunyat de la tradició europea (com ara no afrontant les exigències que hi ha a la nota 41, o oblidant o marginant l'estudi de les categories sintàctiques) sembla que no han fet avançar la comprensió de l'especificitat teòrica dels pronoms, sinó més aviat al contrari, ja que hi ha diversos retrocessos (§ 1, § 5 i § 6), la qual cosa ha acabat repercutint en la divulgació pedagògica (§ 10). Deu ser significatiu que Roca-Pons (1960), que és un manual estructuralista que té la virtut (entre altres) de no trencar amb la tradició europea, assenyalava diversos problemes de mitjans de segle que, malgrat aquesta crítica, arriben als tractaments pronominals actuals.

La tradició europea, però, no és un paradís teòric, ja que a més d'abundar-hi les mescles (sobretot de la Sintaxi, la Semàntica lèxica i la Morfologia) i les indefinicions o definicions vagues i atèdriques (com ara dir que «el subjecte és allò de què parlem»), també hi ha incoherències, com hem intentat demostrar diverses voltes, per exemple en l'anàlisi de la concepció que hi hauria lexemes que serien adjectivals i pronominals (§ 3); o en el rebuig (poc raonat i poc coherent) a acceptar *ací-on*, etc., com a pronoms, encara que *hi*, etc., sí que ho serien (§ 9). En contra de la marginació de la definició de les parts de la teoria lingüística i de les categories sintàctiques (que és una marginació que va practicar Saussure —sovint tan lúcida, per una altra banda— i que arriba als nostres dies), l'autor d'aquest treball segueix el nord de la tradició europea, i intenta anar raonant o teoritzant intuïcions tradicionals (que finalment acaben sent fructíferes, com en el cas del pro-

nom), però no reivindica cada una de les sendes que hi ha en aquesta tradició (que són contradictòries més d'una vegada).

11.2 Una conclusió concreta

En aquest article, hem comentat quins són els problemes més importants que veig en els tractaments del concepte «pronome», i de quina manera tan simple i tan tradicional en el fons, es pot elaborar una definició que siga aplicable no solament als pronoms personals que poden ser substituïdors (com ara *ell*), sinó també als pronoms personals que no són substituïdors, sinó solament deíctics (com ara *jo* i *tu*); i en tercer lloc, aquesta proposta a més de ser aplicable als pronoms substituïdors i als pronoms deíctics, també és aplicable als pronoms «indefinites» (*algú*, *altri*, *res*, etc.).

Sembla, per tant, que ens trobem davant d'una definició que és aplicable a tots els lexemes nominals tòncics que la tradició volia que fossen pronoms, i només a aquests lexemes. Finalment, remarcuem que hem arribat a aquest resultat des de la descripció més antiga que hi ha, des de la descripció etimològica. Realment, a la tradició lingüística europea hi ha no poques intuïcions que són molt bones.

Bibliografia

- Badia Margarit, Antoni Maria (1962): *Gramàtica catalana*, Madrid: Gredos.
- Bello, Andrés (1847): *Gramàtica de la llengua castellana*, edició de 1970, Buenos Aires.
- Blanche-Benveniste, Claire / Deulofeu, J. / Stefanini, J. / van den Eynde, K. (1984): *Pronom et Syntaxe: L'approche pronominale et son application à la langue française*, París: S.E.L.A.F.
- Bonet, Sebastià (1986): Caps. I-IV de: Sebastià Bonet / Joan Solà: *Sintaxi generativa catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàgs. 13-313.
- Cuenca, Maria Josep (1991): *L'oració composta (I): la subordinació*, València: Universitat de València.
- Cuenca, Maria Josep (1992): *Teories gramaticals i ensenyament de llengües*, València: Tàndem Edicions.
- DGLC = Pompeu Fabra (1932): *Diccionari General de la Llengua Catalana*, Barcelona: Edhasa (use l'edició de 1968).
- DL (1992): *Diccionari de lingüística*, Barcelona: Termcat-Centre de Terminologia.

- DLC (1982): *Diccionari de la Llengua Catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana (use l'edició de 1983).
- Escavy, Ricardo (1987): *El pronombre: categorias y funciones pronominales en la teoría gramatical*, Murcia: Universidad de Murcia.
- Fabra, Pompeu (1956): *Gramàtica Catalana*, Barcelona: Teide.
- Grevisse, Maurice (1936): *Le bon usage: Grammaire Française*, Gembloux: Duculot (use l'edició de 1969).
- Hammermüller, Gunther (1993): «Ist die portugiesische Anredeform *o senhor* ein Nomen, ein Pronomen oder gar ein Pro-pronomen?», dins: Axel Schönberger / Michael Scotti-Rosin (eds): *Einzelfragen der portugiesischen Sprachwissenschaft*, Frankfurt am Main: TFM; Domus Editoria Europaea, pàgs. 33-43.
- Hernández, Carlos (1989): *L'oració simple*, València: Universitat de València.
- Hernanz, Maria Lluïsa / Brucart, José Maria (1987): *La sintaxis*, Barcelona: Crítica.
- Hjelmslev, Louis (1928): *Principes de grammaire générale*, Copenhague: Det Kgl. Danske Vid. Selskab. Mist.-phil. Meddelelser (use la versió castellana, en la traducció de F. Piñero Torre, *Principios de gramática general*, Madrid: Gredos, 1976).
- Hjelmslev, Louis (1937/1971): «La nature du pronom», dins: idem: *Essais linguistiques*, París 1971, pàgs. 201-207.
- Jespersen, Otto (1924): *The Philosophy of Grammar*, London: George Allen & Unwind.
- Lacreu, Josep (1990): *Manual d'ús de l'estàndard oral*, València: Universitat de València (cite per l'edició de 1992).
- Lakoff, George (1968): *Pronouns and Reference*, Bloomington: University of Indiana Linguistic Club.
- Marí, Isidor (1988): «La repetició, la substitució i les proformes», dins: *Com* 17, pàgs. 24-26.
- Pottier, Bernard (1974): *Linguistique générale: théorie et description*, París: Klincksieck.
- Radford, Andrew (1988): *Transformational Grammar*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ramos, Joan Rafael (1992): *Introducció a la sintaxi*, València: Tàndem Edicions.
- Rigau, Gemma (1979): «Entorn de la naturalesa anafòrica dels pronoms personals en català», dins: *Els Marges* 16, pàgs. 93-98.

- Rigau, Gemma (1981): *Gramàtica del discurs*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Roca Pons, Josep (1960): *Introducció a la gramàtica*, Barcelona: Vergara (use la versió de 1976, edició de 1986 de l'editorial Teide).
- Sánchez de Brozas, Francisco (1587): *Minerva*, versió castellana, Madrid: Càtedra, 1976.
- Saragossà Alba, Abelard (1993a): «Un intent d'emmarcar l'estudi d'algunes interferències entre el català i el castellà en relació a l'ús del pronom *ell*», dins: Rafael Alemany / Antoni Ferrando / Lluís B. Meseguer (eds.): *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Universitat d'Alacant; Universitat de València; Universitat Jaume I, pàgs. 211-228.
- Saragossà Alba, Abelard (1993b): «El concepte „nucli”: aportacions de Jespersen (1924) i de Bloomfield (1933)», dins: Carlos Martín Vide (ed.): *IX Congrés de Llenguatges Naturals i Llenguatges Formals*, Tarragona: Promocions i Publicacions Universitàries, pàgs. 249-264.
- Saragossà Alba, Abelard (1994a): *Els predicatius i les categories sintàctiques*, València: Universitat de València.
- Saragossà Alba, Abelard (1994b): «Ensenyament i teoria sintàctica a través del tractament del concepte „pronome” en un manual d'E.G.B.», dins: [sense editors:] *Segon Simposi del Professorat de València de l'Ensenyament Mitjà i de l'Educació Secundària Obligatòria*, Elx: Conselleria d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana.
- Serbat, Guy (1981): *Cas et fonctions*, París: Presses Universitaires de France.
- Serrano, Sebastià (1992): *Comunicació, societat i llenguatge: el desenvolupament de la lingüística*, Barcelona: Empúries.
- Solà, Joan (1972): *Estudis de sintaxi catalana*, 2 vols., Barcelona: Edicions 62.
- Solà, Joan (1994): *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*, Barcelona: Empúries.
- Tesnière, Lucien (1959): *Éléments de syntaxe structurale*, París.
- Valor, Enric (1977): *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*, València: Tres i Quatre.

